

Наталія Солонська

Книжкова комунікація українських іммігрантів у Канаді як засіб національного спілкування

Книга – узагальнений образ дійсності. Це – книжна модель епохи, що зберігає об'єктивний образ реальності, побудована на основі репертуару видавництва, видавничих організацій, діяльності книжоторгівельної мережі, книгарень, формування фондів бібліотек і читалень. Це – ключова запорука збереження власної культури, протистояння асиміляції в зарубіжному середовищі, в структурі своєї діаспори. Книжна модель піонерської доби – модель сприйняття переселенцями нового оточуючого світу, їх духовних потреб і мислення, поведінки, взаємодії між членами іммігрантського співтовариства, відчуття національної ідентичності; відбиття постійного бажання відчувати атмосферу матірньої України. Ця модель замінила собою каркас і фундамент «спільного будинку» української діаспори в Канаді.

Непересічне значення ролі книги в історії формування української діаспори, її культури в Канаді, в контексті політики багатокультурності цієї країни, адаптації переселенців у нове суспільство відзначається в ґрунтовних монографіях та статтях зарубіжних і з 1991 р. – наших вітчизняних дослідників з історії української діаспори в Канаді. Однак у теорії комунікації, в книгознавчих дослідженнях книга як засіб комунікації в умовах вимушеної імміграції, в якій саме опинилися українські переселенці в Канаді, особливості розвитку книжкової комунікації українських іммігрантів не розглядаються поки що в жодній науковій праці з канадських досліджень.

Уперше здійснюється спроба привернути увагу до цієї проблеми та окреслити навігацію подальших досліджень. Ідеї ґрунтуються на конкретних прикладах з історії розвитку книжкового руху в співтоваристві канадських українців.

Natalay Solonska

Book Communication of Ukrainian Immigrants in Canada as the Method of National Interaction

The book is a generalized image of reality. It is the era literary model that retains the image of objective reality, based on the repertoire of publishers, publishing organizations of the sales distribution network, bookstores, libraries and forming reading rooms. It is a key guarantee of the preservation of national culture, opposition to assimilation in a foreign environment, the structure of its diaspora. Portrait model Pioneer days – new immigrants model of perception of the surrounding world, their spiritual needs and thinking, behavior, interactions between members of the immigrant community, a sense of national identity; reflection constant desire to feel the atmosphere obscene Ukraine. This model replaced the frame and the foundation of the "common house" Ukrainian diaspora in Canada.

The outstanding role of books in the history of the formation of the Ukrainian diaspora, its culture in Canada, in the context of multiculturalism that country adaptation of immigrants into the new society marked in extensive monographs and articles abroad and in 1991 – our local researchers on the history of Ukrainian diaspora in Canada. However, communication theory in studies bibliographical book as a means of communication in the forced immigration, in what were Ukrainian immigrants in Canada, especially the book of communication Ukrainian immigrants are not considered so far in any scientific work of the Canadian Research.

For the first time there is an attempt to draw attention to this problem and to outline navigating further research. The ideas are based on specific examples from the history of the book in motion Ukrainian Canadian community.

Keywords: Ukrainian Book, Book Communication, Canadian Ukrainians.

Будь-який процес побудови комунікаційних зв'язків між різними співтовариствами, організаціями, окремими людьми має свою історію. Особливістю побудови зв'язків між українською діаспорою Канади та Україною, яку українці були змушені покинути 125 років тому (від часу прибуття до Канади в 1891 р. перших українських іммігрантів Івана Пилипіва та Василя Єліняка з Небиліва) [1; 2] полягала в тому, що міст взаєморозуміння десятиліттями зводився тільки з одного боку, з боку канадських українців.

Звичайно, перші роки перебування наших переселенців у змушеній еміграції не сприяли ліквідації неписьменності, адже основна маса піонерів – то були виснажені моральними й фізичними приниженнями селяни.

«Ohne Brot bleibt auch der Beste Geist nur ein Gespenst» – без хліба навіть найкращий дух залишається тільки маривом (Гете). Піонерський період – то були роки боротьби за своє існування, налагодження нормального життя, але та боротьба мала позитивну перспективу.

З перших же, нелегко зароблених, грошей відчуваючи потребу в спілкуванні, єднанні, інформації, налагодженні комунікаційних зв'язків із землею батьків українські поселенці стали давати пожертви на зведення сакральних споруд, шкіл, читалень, видавництв та інших просвітніх організацій.

Відділені тисячами кілометрів від рідної землі, українські піонери завдячуючи, зокрема, й книзі, залишалися в просторі національного спілкування.

У міру розгортання видавничої діяльності канадських українців дедалі більше друковане слово перебирає на себе функцію духовної і моральної опори комунікаційного мосту з колишньою батьківщиною, покращання українсько-канадського міждержавного діалогу; впливає на формування, розвиток, культуру української діаспори в Канаді від початку її закладення до сьогодні.

Проблема книги як засобу комунікаційного спілкування між співтовариствами і невіддільна від неї проблема книжкової комунікації мають вельми значну історіографію, оскільки їй приділяли і приділяють увагу майже всі провідні історики книги, книгознавці, бібліографознавці, представники інших гуманітарних дисциплін різних країн: М. Куфаєв, В. Леонов, В. Маркова, В. Межуєв, А. Соколов, Р. Шартсьє, Г. Швецова-Водка та багато ін.

Проблеми та історію розвитку українського друкованого слова та видавничої діяльності торкаються в своїх працях історики української діаспори та історики української церкви в Канаді: П. Божик, В. Боровик, О. Войченко, М. Марунчак, Я. Рудницький, Ю. Стечишин, П. Юзик та ін.; сучасні вітчизняні науковці: В. Богатирець, Н. Гриньох,

В. Євтух, Ю. Макар, В. Маркова, Г. Шевцова-Водка, Н. Черниш, А. Шлепаков та ін.

Книга – узагальнений образ дійсності. Це – книжна модель епохи, що зберігає об'єктивний образ реальності, побудована на основі репертуару видавництва, видавничих організацій, діяльності книготорговельної мережі, книгарень, культурі та динаміці формування фондів бібліотек і читальень. Це – ключова запорука збереження власної культури, протистояння асиміляції в зарубіжному середовищі, в структурі своєї діаспори. Книжна модель піонерської доби в Канаді – модель сприйняття переселенцями нового оточуючого світу, їх духовних потреб і мислення, поведінки, взаємодії між членами іммігрантського співтовариства, відчуття національної ідентичності; відбиття постійного бажання відчувати атмосферу матірньої України. Ця модель, замінила собою каркас і фундамент «спільного будинку» української діаспори в Канаді.

Непересічне значення ролі книги в історії формування української діаспори, її культури в Канаді, в контексті політики багатокультурності цієї країни, адаптації переселенців у нове суспільство відзначається в ґрунтовних монографіях та статтях зарубіжних і з 1991 р. – наших вітчизняних дослідників з історії української діаспори в Канаді. Однак у теорії комунікації, в книгознавчих дослідженнях книга як засіб комунікації в умовах вимушеної імміграції, в якій саме опинилися українські переселенці і, особливості розвитку книжкової комунікації українських іммігрантів не розглядаються поки що в жодній науковій праці з історії української імміграції та книгознавства.

У статті здійснюється спроба привернути увагу до цієї проблеми та окреслити навігацію подальших досліджень. Ідеї ґрунтуються на конкретних прикладах з історії розвитку книжного руху в середовищі української діаспори в Канаді.

У період першої хвилі української еміграції до цієї країни в принципі для книги головною функцією була функція збереження єдності українського співтовариства переселенців, відчуття ними дідівського коріння власної батьківщини; просвітницька і навчальна місії; сприяння процесу консолідації українців.

Першим видавництвом, що започаткувало видання першого часопису в Канаді була Канадська Північно-Західна Видавнича Спілка у Вінніпезі (The Canada North West Publishing Company) (1903).

Початок українського друкарства в Канаді прийнято вести від 1904 р., від часу виходу газети «Канадський Фармер» (Вінніпег, до 1981 р.). У цей рік було видано ще три політичні брошури; одна наукова книга, одна – релігійна [3, с. 208]. Першою українською книгою в Канаді був «Християнський Катехизм» – друкарня «Канадійського Фармера» (1904) [4]; наступною – підручник української мови для українських вихідних шкіл. З 1904 р. видається тижневик «Слово»; з 1905 р. – часопис «Ранок». У 1906 р. з'являється перше видання англійською мовою – Щербінін М. «The Canadian Dwelling and Their Origin» («Канадське житло і його походження»). У 1907 р. брошура «Західна Канада» (друкарня «Канадійського Фармера», 46 с.).

Перша книжка видавництва «Тризуб» вийшла під назвою «Весна». То була збірка поезій. Її автор –

перший редактор «Українського Голосу», священик В. Кудрик (1911).

Утім, навіть історики категорично не встановлюють «першість» у видавничому русі українців у Канаді.

Значну роль у поширенні знань і української книги відіграють українські книгарні, про що свідчать їхні каталоги, унікальні екземпляри яких, зокрема, зберігаються у відділі зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Власником «Першої Канадійської Книгарні» (мала назву також «Руска і Польська Книгарня») Ф. Доячком було налагоджено одержання книжок із друкарень Львова, Перемишля, Відня. Тобто вже тоді існував односторонній зв'язок із батьківщиною. Однак взаємної відкритості з Україною не було.

З 1909 р. є відомості про «Українську Книгарню» у Вінніпезі. Як впливає з її каталогу, тут, зокрема, можна було придбати праці М. Грушевського, Д. Дорошенка, М. Драгоманова, Б. Грінченка, С. Єфремова, Т. Г. Масарика, Т. Шевченка та ін. Ця література купувалася, мала значний попит серед українських поселенців. У такий спосіб стимулювалися процеси прискорення ліквідації малограмотності, поширення знань, зростання активності в громадському житті, в роботі різних просвітницьких товариств.

У 1908–1909 рр. було організовано «Руську друкарню». В 1910 р. в ній можна було придбати різноманітну релігійну літературу, «Робітничі пісні» Д. Рараговського, «Пісні про Канаду і Австрію» Т. Федика; народні пісні; поради для здоров'я; оповідання. У 1911 р. тут видано перший шкільний підручник. У 2016 р. минає 105 років від часу його виходу в світ.

У 1911 р. «Українська Видавнича Спілка» видає свій перший доробок – оповідання В. Кудрика «Помста робітника». Далі – оповідання Л. Толстого, Б. Лепкого, «Українські великодні звичаї в XVIII столітті», дитячу літературу, науково-популярні праці В. Будзиловського, Н. Загірної, М. Пачовського, П. Понятенка та ін. [3, с. 220–221].

У 1916 р. відома видавнича англійська фірма «Даттон енд Дент» випустила в світ «Пісні України». Книга містила в собі переклади українських народних пісень і віршів. У 2016 р. виповнюється 100 років від часів цієї події.

Випускало свою продукцію видавництво «Провидіння», «Канадський Русин». Вони пропонували читачам твори М. Гоголя, І. Франка, народний фольклор. Працювали й видавничі організації, що орієнтувалися на політично-ідеологічні теми. Дорогі видання, зокрема, і на рівні подарункових, випускала «Народна бібліотека». З «Руської книгарні» виходили твори В. Винниченка, О. Стороженка, Ст. Руданського, І. Франка, А. Чайковського, М. Шашкевича, Т. Шевченка, М. Яцкова – повісті, оповідання, поезії, казки, байки, гуморески, анекдоти.

У піонерську добу в Канаді виходило понад 40 газет і журналів. Однак пройшли десятиліття, перш ніж колишні співвітчизники на рідній землі – в Буковині, Галичині (про центральну Україну взагалі не йдеться) змогли ознайомитися з книгою та пресою української діаспори в Канаді. З причин радянської

ідеології сотні тисяч українців штучно було ізольовано від своєї прабатьківщини. Тільки після одержання Україною незалежності став доступним книжковий фонд українського зарубіжжя НБУВ, почали формуватися сектори зарубіжної україніки в інших книгозбірнях. Вітчизняні науковці та пересічні читачі нарешті змогли вільно ознайомитися з цією та іншою літературою своїх колишніх співвітчизників.

Зростає добробут українських піонерів і, відповідно, – інтерес до культурно-просвітницького життя, стає звичайним явищем доброчинність і меценатство. «Нічого не є так вимогливим та притягаючим в творчості кожного народу як його друковане слово» [3, с. 40].

«Наукова Бібліотека» видала «Каталог видань Наукової Бібліотеки». То був другий каталог українських книжок у Канаді після першого найбільшого каталогу книжок, підготовленого «Руською книгарнею» – «Ілюстрованого загального каталогу на 1917» (1917, 96 с.).

У «Руській книгарні» (пізніше – «Українська книгарня») за типологією виходили видання наукові (наприклад, «Ілюстроване українське письменство», «Історія України-Руси» О. Барвінського, «Коротка історія Руси», «Національні відносини в Бельгії». «Про старі часи на Україні» М. Грушевського, «Про Христофора Колумба», «Українці як народ» і т. д.); з господарських проблем, природознавства, медицини, гігієни людини, релігійні видання (молитовники, богослужбова література, церковні обряди, церковні пісні, книжки до церковних відправ тощо); навчальна література, шкільна.

«Руська Книгарня» в останні роки піонерської доби видала 11 тис. букварів, здійснила 19 перевидань, випустила 10 тис. словників, 50 тис. пісенників, десятки тисяч «Кобзарів».

Функцію культурно-інформаційних, комунікативних осередків у питаннях єдності, цілісності, згуртованості української спільноти виконували й читальні [5; 6]. Одним із найперших організованих виявів культурно-освітньої праці в країні поселення є перша читальня у Форт Вілліамі, заснована через 15 років після прибуття перших українських піонерів (у 1891 р.) до Канади.

У перші десятиліття перебування українців у Канаді, звичайно, ще не існувало українських відділів при наукових установах, провідних бібліотеках, архівах Канади; не розвивались належним чином дослідження з українознавства. Це уповільнювало процес створення взаєморозуміння між урядом країни та його українським населенням. Отже, українська діаспора мала підтримувати свої національні традиції, будувати комунікаційні зв'язки у двох напрямках: між поселенцями та культурним середовищем Канади і, що було набагато складніше, між українськими піонерами в Канаді та своїми земляками з Радянської України [7].

Наукова література як результат розвідок учених українського зарубіжжя починає з'являтися в Канаді значно пізніше, після створення ряду українознавчих структур, коли піднялися і сформувалися творчі кадри української діаспори.

Читання, потреба середовища в тій чи іншій книзі – відбиває історичну атмосферу. І якщо в перші десятиліття проживання українців у Канаді іммігранти читали, в основному, звичну для них українську і

російську літературу – твори Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка, Л. Толстого, незначний процент пізнавальної літератури, – то коли піднялась українська інтелігенція і зросла її кількість, особливо після другої хвилі української еміграції до Канади, тобто, після Першої світової війни. Помітно змінився склад українських іммігрантів після Другої світової війни, коли значно зріс відсоток науковців, письменників, узагалі творчої інтелігенції.

Так, у 1966 р. на полицях «Української Книгарні» не залежувалися: поезії, праці з етнографії, літературознавства, мовознавства, історії, права, релігії, математики, фізики, археології, географії, природознавства, сільського господарства, медицини, ветеринарії, мистецтвознавства; підручники української мови; праці з педагогіки – посібники української мови для вчителів і педагогічних інститутів; підручники з англійської, німецької, російської і французької мов; видання Академії наук і університетів України; видавництва НТШ, УВАН у Канаді й США; енциклопедії, словники, фотоальбоми й листівки [8].

Отже, не тільки книга є свідченням, документом історії, але й лектура читача (коло читання) у випадку українського переселенця до Канади теж є свідченням, узагальненим документом епохи.

У наукових журналах («Віра й Культура», зокрема), календарях-альманахах друкувалася бібліографія наукових і публіцистичних праць; художніх творів, що видавалися в Радянській Україні. Більшість із цих позицій можна було придбати в книгарнях, або взяти для читання в бібліотеках Канади.

Так, у бібліотеці оо. Василіан, у Мондері, Альберта, ще в 1902–1905 рр. зберігалось понад 6 тис. українських друків, серед них було й чимало рідкісних книжок; у Вінніпезі в 1910 р. Український Народний Дім мав добре організовану бібліотеку з фондом у понад 5 тис. томів. Понад 7 тис. томів мала вже на початку роботи в 1913 р. бібліотека Інституту Петра Могили в Саскатуні. Бібліотека осередку Української культури й освіти у Вінніпезі (заснована в 1944 р.), мала стартовий фонд у 10 тис. томів. У 1954 р. в бібліотеці Канадського Національного Музею в 1959 р. було заінвентаризовано п'ять українських книжок, одне радянське видання «Трипільська культура» і чотири канадсько-американські видання. У 1991 р. тут же нараховувалося 7 тис. назв українських публікацій. Бібліотека Українського Народного Дому (Торонто), в якій багато україністики, українських стародруків і рідкісних книжок, навіть у повоєнний час нараховувала понад 10 тис. одиниць збереження. Значний фонд української літератури – у бібліотеках Національній, Торонтського університету, Української семінарії св. Духа в Оттаві, оо. Редетпористів у Йорктоні, Архиепископській дієцезальній бібліотеці (Вінніпег), бібліотеці Української Греко-Православної Консисторії, бібліотеці Українського Інституту ім. Петра Могили [9, с. 233–237].

І якщо в канадських українців була можливість читати книги, що видавалися в Радянській Україні, мати уявлення про здобутки науки, письменницький доробок своїх співвітчизників, то жителі УРСР не мали, за винятком одиниць, жодного уявлення про духовне і творче життя канадських українців. Невідомі були в УРСР праці П. Божик, М. Боровика,

О. Войценко, П. Кравчука, М. Марунчака, П. Мірчука, Л. Луцика, Ю. Мулика-Луцика, І. Огієнка, Ф. Онуфрійчука, Я. Рудницького, С. Савчука, Я. Славутича, Б. Стебельського, Ю. Стечишина, І. Теслі, В. Чумера, П. Юзика, С. Ярмуса та ін. З ідеологічних причин було заборонено в Україні канадські наукові та популярні праці, в яких давалася оцінка та об'єктивно аналізувався радянський спосіб життя, події в СРСР; розкривалися причини еміграції до Канади.

Уже десятки років праці українських науковців високого професійного рівня Канади видаються не тільки українською, але й англійською мовами.

Сьогодні бібліотеки незалежної України докладають усіх зусиль, щоб заповнити прогалини у своїх фондах стосовно видавничої продукції українського зарубіжжя, що утворилися за попередні десятиліття епохи «залізної завіси».

Книжкові комунікації, книжковий рух, розвинутий канадськими українцями, вплинули на розвиток організаційного життя української спільноти – освітньо-навчального, церковно-релігійного; на становлення і консолідацію української етнічної спільноти в Канаді.

В. Маркова визначає книжкову комунікацію як «системну взаємодію основних суб'єктів і об'єктів видавничого процесу, яка забезпечує рух смислів від автора до читачів у соціальному часі і просторі з використанням семантичного повідомлення, зафіксованого у знаковій формі на стабільному матеріальному носіїві» [10, с. 3].

У нашому випадку, тобто, в разі побудови книжкових комунікаційних зв'язків між продуцентом і читачем, який спочатку взагалі був недоступним для налагодження зв'язків та отримання інформації з ідеологічних і політичних причин не можна говорити про системну взаємодію «основних суб'єктів і об'єктів видавничого процесу». Системна взаємодія, яка залежить і від системного комплектування фондів наших вітчизняних бібліотек творчим доробком української діаспори тільки налагоджується. І вона є похідною від розуміння українським урядом архіважливості фінансування цих акцій, усвідомлення того, що українська діаспора є невід'ємною частиною нашої історії [11].

Потребує всебічного дослідження широка, але розгалужена джерельна база такого багатоаспектного феномену, як книжкові комунікації української діаспори; є необхідність у соціокомунікативному осмисленні ролі книги в цьому контексті; історіографія проблеми [12, 13, 14, 15]. Нині вже можна, і це цілком слушно і сучасно, ставити питання про електронні бібліокомунікації [16].

Отже, є актуальна необхідність розробки державної програми і проектів, спрямованих на просування української книги Канади та її читання і вивчення в Україні нашими співвітчизниками, що дасть можливість відчувати нам комунікаційні зв'язки з тими, хто, живучи від України на відстані тисяч кілометрів, ніколи за роки вимушеної еміграції не втрачав із землею своїх батьків духовних зв'язків.

1. Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків : до 100-річчя прибуття перших українських поселенців до Канади : зб. / авт. кол.: А. М. Шлепаков [та ін.] ; АН УРСР, Інститут

соціологічних і економічних проблем зарубіжних країн [та ін.]. – Київ : Дніпро, 1990. – 231 с.

2. Солонська Н. Г. Українська канадіана : до 125-річчя першого поселення українців у Канаді [Електронний ресурс] / Н. Г. Солонська, Г. О. Борисович. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/3040>. – Назва з екрана.

3. Марунчак М. Г. Історія преси, літератури, друку піонерської доби. – 2-ге вид. / М. Г. Марунчак. – Вінніпег : Накладом Української Вільної Академії Наук в Канаді, 1969. – 284 с.

4. Боберський І. Українці в Канаді // Календар Канадійського українця / І. Боберський. – 1936. – С. 36.

5. Рудницький Я. Бібліотека читальні Просвіти у Вінніпегу / Я. Рудницький. – 2-е вид. – Вінніпег : Накладом читальні «Просвіти», 1956. – 30 с. : іл. – (Літопис

/ Українська Вільна Академія Наук ; ч.14).

6. Півстоліття праці Українського Товариства Читальні Просвіти у Вінніпегу : нарис Історичного товариства за роки 1905–1955 / уложив М. Мандрика. – Вінніпег ; Манітоба : Накладом Українського Товариства Читальні Просвіти, 1958. – 224 с. : іл.

7. Піскун В. М. Українство у світі : традиційність культури та спільнотні взаємини / В. М. Піскун, А. В. Ціпко, О. В. Щербатюк [та ін.] ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; Ін-т українознавства. – Київ : ЗАТ «Нічлава», 2004. – 241 с.

8. Каталог книжок Української книгарні. – Едмонтон : [б. в.], 1966. – 129 арк. – Машинопис. – Відділ зарубіжної україніки Інститут книгознавства НБУВ. 9. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)

/ М. Боровик. – Монреаль ; Оттава : Українсько-Мазепинська Академія наук (УММАН), 1991. – 485 с.

10. Маркова В. Перспективи розвитку книжкової комунікації // Бібліотечний вісник. – 2016. – №4. – С. 3–8.

11. Фрізен Й. Г. Дорогою життя – без Батьківщини / Й. Г. Фрізен. – [Б. м.] : TIMPANI, 2009. – 298 с.

12. Маркова В. Книга як соціально-комунікативна модель сприйняття і репрезентації реальності / В. Маркова // Вісник Книжкової палати. – 2010. – №12. – С. 1–4.

13. Владімірська Р. Л. Функції книги в системі соціальних комунікацій [Електронний ресурс] / Р. Л. Владімірська. – Режим доступу: [<http://int-konf.org/konf102014/901-vladmrska-r-l-funkcii-knigi-v-sistem-socalnih-komunkacy.html>]. – Назва з екрана. (23.10.14).

14. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во В. А. Михайлова, 2002. – 461 с.

15. Шартье Р. Письменная культура и общество / Р. Шартье. – Москва : Новое изд-во, 2006. – 270 с.

16. Солонская Н. Г. Электронные книжные выставки как средство виртуальной библиокоммуникации / Н. Г. Солонская // Историко-культурное взаимодействие на пространстве СНГ в контексте развития книгоиздания, книгообмена и науки о книге 2011: материалы Междунар. науч. конф., Киев, 4–6 окт. 2011 г. – Киев : Академперіодика, 2011. – С. 166–169